

NYUGDÍJFORMULA, INDEXÁLÁS ÉS KOCKÁZATKÖZÖSSÉG A MAGÁNNYUGDÍJ-RENDSZERBEN¹

RÉTI JÁNOS

Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság

Az 1998-ban bevezetett kötelező magánnyugdíj-rendszer — bár a törvény számos ponton, elsősorban az intézményrendszer létrehozása és működtetése, továbbá a rendszer állami felügyelete szempontjából hihetetlenül részletekbe menő szabályozást valósított meg — meglehetősen „mostohán bánt” a megszerzhető-választható ellátások biztosításmatematikailag végiggondolt meghatározásával. Tekintettel arra, hogy az önkéntes átlépés időszaka a időközben lejárt, s az egyéni döntésen alapuló visszalépés lehetőségét is csak 2000-ig teremtette meg a törvény; úgy gondolom néhány alapkérdést — legalább egy szakmai vita keretében — feltétlenül indokolt felvetni, s amennyiben a vita megnyugtatóan lezárható, szükség esetén a törvényt is módosítani. A tanulmány ezen kérdések közül ragad ki néhányat.

Az itt vizsgált alapkérdésünk: *mekkora normál életjáradékra számíthat az adott időpontban meghatározott induló tőkével a járadékra jogot szerzett biztosított a kötelező magánnyugdíj-rendszerből.* (A normál életjáradék fogalmát a továbbiakban már jelző nélkül használom, bár a törvény többféle ellátás lehetőségét is definiálja, s esetenként speciálisan a teljes tőke, vagy annak egy része is felvehető az igénymegnyílás pillanatától. Tovább bonyolítja a kérdést az elején-, illetve végén meghatározott időtartamú ellátás, valamint a két életre szóló járadék választásának lehetősége is. Mindezek az ellátások azonban visszavezethetők az alapesetre, vagy a nyugdíjbiztosítás szempontjából teljesen érdektelenek.) Mi is tulajdonképpen a kérdés, hiszen már a 19. század biztosítási elméletében létrejöttek azok a járadékformulák, amelyek segítségével — a biztosítási ekvivalencia-elvből levezetve — járadékot lehetett a magánbiztosítási piacon szolgáltatni?

Véleményem szerint a kötelező nyugdíjrendszer járadékszolgáltatásaira vonatkozóan a 20-21. század gazdasági körülményei alapvetően megváltoztak a 19. századi feltételekhez képest. A nyugdíjrendszert működtető gazdaságot nem lehet stabil és folyamatos növekedési feltételekkel és infláció-mentes környezetként jellemezni az életjáradék szolgáltatások szempontjából. Szinte szükségszerű, hogy a nyugdíj szolgáltatásban számottevő időszakok-időtávok vonatkozásában az egyenletes gazdasági növekedés helyett az időszakosan gyorsabb növekedés időről-időre stagnálással és/vagy visszaeséssel párosul; a tartósan infláció-mentes környezet helyett a gyorsabb, és alacsonyabb inflációs időszakok váltakozásával kell számolni; a hosszú távon érvényesülő, állandó-

¹Beérkezett: 1999. szeptember 8.

nak tekinthető és több-kevesebb pontossággal, de előre megjósolható —garantálható— hozamok helyett sokkal inkább az erőteljes ingadozás lesz az elérhető befektetési kamatok mozgásának fő jellemzője. Nem közömbös az a tény sem, hogy a biztosítás törvényileg kötelező, s ez a kötelezettség lényegesen módosítja a biztosított és a biztosító kétoldali szerződéses viszonyát.

A tankönyvekből megismert eredeti életjáradék-formulák éppen arra a —mára semmiképpen nem létező— gazdasági feltételre, az infláció-mentes és alacsony mértékű, de tartósan stabil nominális kamatokkal jellemezhető világra készültek, s ezért az egész járadékos időszakra vonatkozóan fix, összegében nominálisan is változatlan járadékot kívántak meghatározni. A gazdasági feltételek korszakos változásából azonban következik, hogy *jelenleg már nem működhet kötelező nyugdíjrendszer törvényben rögzített indexálás nélkül*. A mi nyugdíjrendszerünk a 70-es évek elejétől alkalmazza a szisztematikus indexálást, de a fogalom jelentősen megkétszerezve, csak 1992-től került definiálásra a tb-törvényben és módszerében ebben az időszakban is többször változott, nem előnyére. A magánnyugdíj-törvény ezt az alapvető feltételt nem tartalmazza, ismereteim szerint említést sem tesz róla. Egyes vélemények szerint ez hallgatólagosan azt jelenti, hogy az alkalmazott indexálás a pénztárakra van bízva, más vélemény szerint a járadékok indexálása alacsonyabb szintű jogszabályba utalható. Véleményem szerint egyik felfogás sem követhető: a megállapított ellátások rendszeres karbantartásának előírása nélkül nem lehetett volna ellátásokat definiálni egy kötelező magánnyugdíj-rendszerben, s ezt a hiányosságot mielőbb pótolni szükséges.

Mielőtt megválaszolnánk az indexálás kérdését, fogalmazzuk meg a nyugdíjarányosság követelményét, melynek teljesítése feltétlenül elvárható: *a k évvel ezelőtt, x éves korban nyugdíjba ment nyugdíja, ha a már felvett járadékkal és kapcsolódó költségekkel csökkentett maradvány-tőkéje T_0 , legyen azonos (vagy eltérő tőkék esetén értelemszerűen arányos) a most T_0 tőkével rendelkező, ekkor éppen $x + k$ éves nyugdíjazott induló nyugdíjával*. Belátható, hogy ez a követelmény így is megfogalmazható: *az aktuális nyugdíj —persze megemelt-indexált értéke— azonos azzal a járadékkal, amit az illetőnek a meglévő tőkéjére éppen most kellene megállapítani*. A félreértések elkerülése végett persze hangsúlyozzuk, mindez nem azt jelenti, hogy nem lenne magasabb a jogosultság, ha valaki —elhalasztva a nyugdíjazást— növeli a felhalmozási időszakot, miközben csökkenti a várható kifizetések időtartamát, pont fordítva: az elhalasztott nyugdíj éppen azzal arányos járadéktöbbletet hoz létre, amekkora a halasztás időszakában felvehető járadék tőkecsökkentő hatása (és az ezen időszakban elért többletfelhalmozás).

A nálunk bevezetett kötelező magánnyugdíj tőkefelhalmozásra épülő ún. befizetés-meghatározott rendszer a II. világháború után kialakult osztályozási fogalmak szerint. A nyugdíj azzal a tőkével lesz arányos, amely a felhalmozási időszak végére kialakul. Ez pedig a folyamatos befizetésektől, másrészt az elért tőkehozamoktól függ. (Megjegyezzük, hogy eltekintve az ún. normajáradéktól és az ehhez kapcsolódó garanciális tőke-kiegészítéstől, a megszereshető ellátáshoz nem kapcsolódik törvényileg meghatározott nyugdíjígéret, tehát nincs is olyan —a hagyományos értelemben vett— nyugdíj-várománya,

amely egybevethető lenne a felhalmozott tőkével.) A kötelező magánnyugdíj lényegi eleme a tőkefelhalmozás, ezért ezzel a rendszerrel egyetlen indexálás hozható szerves kapcsolatba: ez a *hozamindexálás*.

A hozamindexálás lényege, hogy a járadékos pénztártag arra szerez jogot, hogy a már megállapított ellátása éppen az elért hozamnak megfelelően emelkedjék évről-évre. Se többre nincs lehetőség, se kevesebbre. Nyilvánvaló, hogy ugyanannak a járadéknak a mindenkori hozamnál magasabb ütemű emelése előbb-utóbb fedezetlenségre vezet, és fordítva: a hozamnak megfelelő indexálásnál alacsonyabb ütemű ellátás-emelés az egész kohorsz kihalása után olyan „örökséget” hagyna maga után, amely kiosztható lett volna járadék formájában. Talán nem olyan meglepő az a következtetés, hogy a különböző elven nyugvó kötelező nyugdíjrendszerek egymástól eltérő indexálási elvet kell, hogy kövessenek. Az alapvetően bérfogalomra épülő társadalombiztosítási nyugdíj elvileg leginkább indokolható indexálási rendszere a bérkövető nyugdíjindexálás, a két nyugdíjrendszer ebben is jellegzetesen különbözik.

Hogyan is működik a kötelező magánnyugdíj, ha elfogadjuk a hozamindexálás elvét. A továbbiakat a ma divatos ún. cash-flow analízis segítségével mutatjuk be, az egyszerűség kedvéért évi egyszeri, az év elején előre kifizetett járadék feltételezésével.

Alkalmazzuk a következő jelöléseket annak feltételezésével, hogy a nyugdíjba-vonulásra a $t = 0$ időszak végén, x éves korban kerül sor T_0 tőkével, az első kifizetés 1. időszak elején történik. Legyen T a tőkeállomány és J az induló járadék pillanatnyilag még pontosan meg nem határozott összege (általában nem különböztetjük meg a pénztár egészére és a tagokra egyénileg vonatkozó mutatókat, ha azonban a levezetések eltérő képletekre vezetnek, az egyéni tőkéket és járadékokat a T^* és J^* jelöli.) q a folyó költségek időben állandó tényezője ($1 + \text{költséghányad}$ értelemben), k_i a tőkearányos költségekkel és tartalékolással már lecsökkentett nettó kamat-tényező, amely ebben a felfogásban azonos a járadék-indexszel egy év késleltetés mellett, t_i a túlélési valószínűség az l_x továbbélési rendnek megfelelően ($t_i = l_{x+i}/l_{x+i-1}$). n a járadékos időszak maximális hossza a szokásos demográfiai egyszerűsítő feltevés szerint: (ha $n = 100 - x$, akkor $t_n = 0$, de $t_{n-1} > 0$).

Év	Pénztári kifizetés az év elején	Egyéni járadék	Össztőke az év végén	Egyéni tőke
1.	$J_1 = qJ$		$T_1 = (T_0 - J_1)k_1$	
2.	$J_2 = qJ \cdot t_1 k_1$		$T_2 = (T_1 - J_2)k_2$	
3.	$J_3 = qJ \cdot t_2 t_1 k_1 k_2$		$T_3 = (T_2 - J_3)k_3$	
⋮				
i .	$J_i = qJ \cdot \prod_{m < i} t_m k_m$	$J_i^* = J \cdot \prod_{m < i} k_m$	$T_i = (T_{i-1} - J_i)k_i$	$T_i^* = T_i / \bar{t}_i$
⋮				
n .	$J_n = qJ \cdot \prod_{m < n} t_m k_m$		$T_n = T_{n-1} - J_n = 0$	

1. táblázat

Az 1. évben $J \cdot q$ kifizetés fedezi a járadékokat és a folyó pénzmozgásokhoz kapcsolódó költségeket, ebben a közelítésben a folyó költségeket is pénztári kifizetésnek tekintjük a járadékfolyósítás mellett. Ennek megfelelően csökken a T_0 induló-tőke a járadékok kifizetésével és a kapcsolódó költségekkel, de emelkedik is ugyanakkor az adott évben realizált nettó tőkehozammal. A nettó hozamban itt is elszámolódnak a tőkearányos ráfordítások.

A 2. évben *minden járadék megemelkedik k_1 -szeresére* a késleltetett hozamindexálásból adódóan, a pénztár azonban nem fizeti ki az így adódó teljes összeget, csak ennek t_1 -szeresét: éppen annyit, amennyi megfelel a korspecifikus túlélésnek. Az év végén a maradéktőke ismét az előbbieknél megfelelően változik: csökken a bruttó kifizetésekkel, és emelkedik a realizált hozamnak megfelelően.

Hasonlóan változik minden az utolsó n -ik időszakig. Állandóan emelkednek a járadékok a megelőző évben ténylegesen realizált nettó hozamnak megfelelően, de csökkenti a kifizetést a járadékos állomány kihalása. A feltevésnek megfelelően az n -ik év folyamán az induló állomány utolsó tagja is kiválik, a járadékfolyósítás tehát megszűnik. Ha a járadék-rendszer biztosításilag korrekt, a T_0 induló tőke éppen elfogy az utolsó kifizetést követően, ebben az évben tehát már nincs is minek kamatoznia.

Ha bevezetjük a

$$\bar{t}_i = \prod_{m=1}^i t_m \quad \text{és} \quad \bar{k}_i = \prod_{m=1}^i k_m$$

jelöléseket, ahol \bar{t}_i a járadékos időszak kezdetétől számított *még élő tényleges járadékos létszám hányada* és \bar{k}_i a *járadéknövekedés a nyugdíjazás kezdetétől*, tehát x éves kortól i év alatt (az $(i+1)$ -edik év járadéka az 1. évhez képest), az egyes időszakok pénztári kifizetéseit a

$$J_i = J_{i-1}^* k_{i-1} = J_1 \bar{t}_{i-1} \bar{k}_{i-1}$$

a pénztártagok egyéni nyugdíját pedig a

$$J_i^* = J_{i-1} k_{i-1} = J_1 \bar{k}_{i-1} / q$$

képletek írják le a korábbiaknál némileg egyszerűbben. Mindezek alapján a biztosítási ekvivalencia —felhasználva a táblázatban szereplő rekurzív összefüggéseket— T_0 és J_1 függvényében a

$$T_{n-1} - J_n = (T_0 - J_1 - J_1 \bar{t}_1 - J_1 \bar{t}_2 - J_1 \bar{t}_3 - \dots - J_1 \bar{t}_{n-1}) \bar{k}_{n-1} = 0$$

egyenletre egyszerűsíthető, amelyből a J járadék meg is határozható:

$$J_1 = Jq = \frac{T_0}{1 + \bar{t}_1 + \bar{t}_2 + \dots + \bar{t}_{n-1}} = \frac{T_0}{\frac{l_x}{l_x} + \frac{l_{x+1}}{l_x} + \dots + \frac{l_{x+n-1}}{l_x}} = \frac{T_0}{e_x}$$

azaz

$$J = \frac{T_0/q}{e_x},$$

ahol e_x a demográfiából ismert mutatót, az x éves korban még várható élettartamot jelöli.

Mindenekelőtt megállapítható, hogy a járadékformula rendkívül egyszerű alakot ölt. A felhalmozási időszak hatékonyságát egyértelműen kifejezi, hogy mekkora az elért T_0 záró tőkeállomány, s az ezzel arányos induló járadékösszeg. Pénztári hatékonysági mutatónak tekinthető a q folyó költségtényező, az induló járadék ezzel fordítottan arányos. A járadék ezen kívül csak az e_x várható élettartamtól függ. Viszont az induló járadék semmit nem tartalmaz — nem is tartalmazhat — arra vonatkozóan, hogy mekkora tőke-hatékonyság lesz a jövőben, tehát mekkora hozamot fog a jövőben realizálni a pénztár — és ezzel a biztosított — a járadékfolyósítás időszakában. Az erre vonatkozó összes tényező átkerült az indexálás, tehát a járadék járadékos időszaki rendszeres karbantartásának kérdéskörébe.

Érdeemes azt is megfigyelni, hogy a járadékban részesülők *egyéni maradék-tőkéje* egy sajátos kiegészítésben is részesül, mivel a járadékosok egy sajátos külön kockázatközösségbe is bekerültek a pénztár kockázatközösségén belül; ez a *minden élettartam-szolgáltatásban szükségszerűen megjelenő kiegyenlítés* a gyorsan bekövetkező halál, vagy a hosszú életben-maradás kockázatát osztja meg. A magánnyugdíj-rendszer sajátossága, hogy ez a kockázatmegosztás csak az inaktív időszakban biztosítottakat érinti, míg az aktív — felhalmozási — időszakban bekövetkezett halál az öröklés sajátos lehetőségen keresztül úgy tekinthető, mintha az illető meg sem született volna. Szintén kiesik ebből a biztosításból az aktív időszakban megrokkantó biztosított is. A jelen témától messzire vezet, s ezért csak utalunk a származékos hozzátartozói és a rokantsági kockázatok kezelésének, pontosabban ezen hagyományos kockázati tényezők kezelésének hiányára a magyar magánnyugdíj-rendszerben. Ezzel külön tanulmányok keretében lenne érdemes, vagy szükséges részleteiben is foglalkozni, a két nyugdíjrendszer korrekt együttélése ugyanis csak a kockázatok és a hozzájuk tartozó járulékok összhangja alapján biztosítható.

Az x éves korban járadékot választók — a kifejtett modell szerint a következő év elején — felveszik első járadékukat azon formula alapján számítva, hogy átlagosan e_x évig tart a járadékos időszak. Ezek közül azok, akik megéri a következő évet is, igényt tarthatnak a járadék teljes értékű, a ténylegesen elért és jóváírható nettó hozammal megemelt összegére a következő évben, majd ezen túl évről-évre, amíg élnek! Ez azonban akkor és csak akkor lehetséges ellentmondás nélkül, ha mindazon járadékosok, akik ebben, vagy valamelyik következő időszakban meghalnak, valamilyen pozitív maradék-tőkét hagynak „örökségül” a még élő járadékosok tőkéjének kiegészítésére. A „tőkejóváírás” mértéke a továbbéléstől függ, ezért a teljes szolgáltatási vagyont mindig azon járadékosokhoz rendelhető, akik még életben vannak, méghozzá mindenkor aktuális tőkéjük arányában.

Az *egyéni tőkék* a

$$T_i^* = T_i / \bar{t}_i$$

képletnek megfelelően megemelkednek azok esetében, akik megélték az i -edik időszakot és

$$T_i^* = 0$$

azokra nézve, akik ebben az évben meghaltak. A T_i pénztári szolgáltatási ösztöke tehát mindenkor az élő járadékosok „tulajdonában van”.

Lássuk, ezek után mit is jelent a járadék „újra-megállapíthatósága”. Ha valaki egy évvel később, már $x + 1$ éves korban megy nyugdíjba, és a tőkéje „ugyanannyi”, mint az egy évvel korábban, x évesen nyugdíjazott maradék-tőkéje, a nyugdíjak azonosak lesznek (mintha újra megállapítanák a nyugdíjat): A T_1^* maradék-tőke $T_1^* = T_1/\bar{t}_1$, s ebből $x + 1$ éves korban — felhasználva az $e_{x+1} = (e_x - 1)/t_1$ összefüggést —

$$\frac{\frac{T_1}{t_1 q}}{e_{x+1}} = \frac{\frac{T_1}{t_1 q}}{\frac{e_x - 1}{t_1}} = \frac{T_1 q^{-1}}{e_x - 1} = k_1 \frac{(T_0 - Jq)q^{-1}}{e_x - 1} = k_1 \frac{T_0 q^{-1} - J}{e_x - 1} = k_1 \frac{J e_x - J}{e_x - 1} = J k_1$$

járadék lenne megállapítható. *Tehát teljesen közömbös, hogy a járadékos a k_1 -nek megfelelően megemelt összeget, vagy járadéka újra-megállapítását választja, a két közelítés azonos eredményre vezet. Belátható ebből az a másik fontos következmény is, hogy a járadék-folyamathoz bármikor lehet csatlakozni, nem kell feltétlenül mindenkinek éppen x éves korban nyugdíjba mennie.*

Talán megéri egy példával is megvilágítani a dolog lényegét: a 62 éves korban még várható élettartam a 90-es közepén 16.1 év, 63 éves korban 15.4 év, 64 éves korban pedig 14.8 év a két nemre kiátlagolt országos halandóság alapján. A t túlélési hányad tehát ezekben az életkorokban 97-98%, s persze monoton csökkenő az életkorral. Ha valaki 62 éves korban járadékot kér és a járadékot 16.1 év várható élettartam alapján állapítják meg, de megéli a következő évet, még várható élettartama nem 15.1 év lesz, hanem ennél valamivel nagyobb, a különbség a konkrét halandóság alapján 0.3 év. Mivel járadékfedezetének közel 1/16-od részét közben elhasználta az eltelt év alatt, erre a többletként jelentkező 0.3 évre csak akkor lesz járadékfedezete, ha eszmei tőkeállománya kiegészül a 0.3 év járadékszükségletének jelenértékével. Honnan van erre a kiegészítésre fedezet? Onnan, hogy a vele egy kockázatközösségben levő járadékosok közül nem mindenki éli meg a 63 éves életkort, hanem 100 járadékos közül 2-3 időközben, tehát rögtön a járadékfolyósítás első évében meghal. A meghaltak maradéktőkéje éppen azt teszi lehetővé, hogy a továbbélők $1/t_1$ arányú tőkekiegészítésben részesülhessenek. Az átlagos kiegészítés az életkor emelkedésével egyre nagyobb lesz.

A fent kifejtett gondolatok — elsősorban a szolgáltatás induló értékének, azaz a járadék megállapításának és a járadék-folyósítási időszakban történő szisztematikus indexálásnak a következetes szétválasztása területén — talán némileg újszerűek a hagyományos biztosításmatematikán nevelkedett szakma számára. *Könnyen belátható az is, hogy az induló járadék fenti képlete triviálisan levezethető a hagyományos életjáradék-formula alapján is, amelyben az ún. „technikai kamatláb” zérus.* Nyilván azért, mert megfelel egy olyan indexált járadéknak, amelyben a mindenkori járadék-index azonos a megfelelő kamattényezővel, hiszen éppen ezzel definiáltuk a *hozamindexált járadékot*.

A hasonlóság azonban inkább formális, mint tartalmi. Az itt kifejtettek szerint éppen nem arról van szó, hogy a kamat kiesett volna a járadékot

meghatározó tényezők közül, vagy olyan kicsi lenne, hogy 0-nak tekinthető, vagy éppen visszatértünk volna a teljesen infláció-mentes világképhez, és ezért elfogadható lenne egy alacsony technikai kamatlábbból számított nominálisan fix-összegű járadék a teljes járadékfolyósítás időszakára nézve. Éppen fordítva. A kamattényező csak az itt kifejtett felfogásban kaphatja meg azt a jelentőséget, amelyet egy kötelezőnek definiált nyugdíjbiztosításban ténylegesen be kell töltenie. Mindez persze eddig is megfelelő hangsúlyt kapott a magánnyugdíj-rendszer filozófiájában, de csak a tőkegyűjtő időszakra nézve. A gondolat újszerűsége talán abban fogalmazható meg, hogy kötelező magánnyugdíj-rendszerben a hozam fogalma a járadékos időszakban is legalább akkora jelentőségű lesz, és kell is, hogy legyen. Annak minden kedvező, vagy kedvezőtlen következményével együtt. Éppen ezt fejezi ki a hozamindexálás szigorú követelménye.

Itt jegyezzük meg, hogy elméletileg, sőt gyakorlatilag is, a nettó hozam negatív is lehet (ilyenkor a járadéktényező $k_i < 1$), s a már megállapított járadékokat csökkenteni kellene! Ez csak megfelelő gazdálkodással és szigorú hozamtartalékolással lesz elkerülhető. „Jó időben” tehát a magas hozamokat olyan mértékben kell tartalékoláson keresztül csökkenteni, hogy az lehetőséget adjon a „rossz években” a k_i kellő felemelésére.

Ezzel át is térünk azon következtetésekre, amelyek a kötelező magánnyugdíj kockázatközösségére vonatkoznak. Ahogy magát a megszerezhető szolgáltatást is „mostoha gyermekként” kezeli a törvény, úgy elég „szükszavú” a szabályozás a biztosított közösség jellemzésével kapcsolatban is. A probléma elsősorban arra vezethető vissza, hogy a törvény erősen koncentrált a magánnyugdíj-rendszer intézményi struktúrájának kialakítására, s ezen belül elsősorban a tőkegyűjtő felhalmozási folyamatra. Pedig a magánnyugdíj-rendszer nem csak felhalmozási időszakból áll, s intézményrendszere nem csak egy általános pénzmegtakarító intézményi rendszer. A megtakarító rendszer azonban csak akkor válik ténylegesen nyugdíjrendszerré, ha a felhalmozási és a felhasználási folyamatot képes lesz egységes egészként kezelni.

Bonyolítja a helyzetet, hogy a törvény nem tartalmaz szolgáltatási kötelezettséget a pénztárakra vonatkozóan, azaz a pénztárak döntésére bízva, akarnak-e egyáltalán szolgáltatási tevékenységgel foglalkozni, vagy sem. A törvény végeredményben arra épít, hogy vagy a pénztárakon keresztül önként, vagy a biztosítási piacon a biztosítóintézetek versenyében jön majd létre a járadékszolgáltatás. Ismereteink szerint az első évben megalakult kötelező pénztárak közül még egy sem jelezte azon szándékát, hogy a profiljába a szolgáltatási tevékenységet is fel kívánja majd venni. Persze erre minden pénztár bőven ráér még, mert elég távoli időre tehető a szolgáltatások tömeges megjelenése. Ha a járadékszolgáltatást általában a bizonytalanság jellemzi, még bizonytalanabb az összefüggés a pénztári- és a biztosítóintézettől vásárolt szolgáltatás között. Így érdekes joghelyzet adódik majd néhány év múlva, amikor „nagy meglepetésre” megjelenik az első járadékszolgáltatási igény, és nem lesz, aki teljesítse azt a törvényi feltételeknek megfelelően. (Vagy nem is tudjuk pontosan, hogy milyen feltételeknek is kell eleget tenni.) Most azonban tekintsük úgy, a szolgáltatási tevékenység problémája a rendelkezésre

álló időtávon belül megoldódik, s fő formájaként kialakul majd a pénztárak szolgáltatási tevékenysége.

Bár egészen szűk szakmai körben, de már a törvény életbelépésekor elkezdődött a vita, hogyan is határozható meg a „magánnyugdíj-rendszer kockázatközössége”? A kormányrendelet-tervezetek első megfogalmazásaiban még szerepelt is egy erre utaló fogalom-meghatározás, amely azonban a végleges rendeletből — éppen bizonytalansága miatt — teljesen kimaradt. A legszűkebbnek tekinthető felfogás erre vonatkozóan abból indult ki: a biztosítás szempontjából a kockázatközösséget csak a szolgáltatásban már ténylegesen részesülők alkotják, méghozzá egy-egy pénztárnál az igényelhető ellátásfelelőségek szerint elkülönülten és születési, valamint nyugdíjazási évfáronként is külön-külön. Véleményem szerint ez a felfogás olyan mértékben aprózná fel a jogosultságokat, hogy arra tartósan semmilyen életjáradék-szolgáltatás nem lenne alapozható.

Sokkal inkább követhető az a felfogás, hogy az adott pénztárhoz tartozó, a kötelező magánnyugdíj-rendszerben résztvevő biztosítottak együtt alkotják a kockázatközösséget. A pénztárközösség azért jött létre, hogy társult tagjainak minél kedvezőbb feltételeket teremtsen a nyugdíj megszerzése érdekében. Ezért a tagok elsősorban a folyamatos tőkegyarapodás, tehát a költségekkel csökkentett nettó hozam megszerzésében érdekeltek, s ez az alapérdekeltség a teljes pénztári időszakot jellemzi és átfogja. Mindez abban jelenhet meg elsősorban, hogy egységes a hozamjováírás és a költségelszámolás a pénztár minden tagjára vonatkozóan, tehát ebből a szempontból nem válhat el egymástól sem az aktív- és az inaktív időszakban levők tőkéjének elszámolt hozzáadéka, sem a működés elszámolt költsége. Nem lehet ellentmondásmentesen átkerülni az aktív időszakból az inaktív (járadékos) időszakba, ha a hozam-jováírási szabályok és/vagy a költségfelosztás nem egységesen vonatkozik a pénztár egész állományára, hanem attól (is) függ, hogy befizetőkről, vagy éppen járadékosokról van-e szó.

A pénztártörvény jelenleg előírja, hogy az aktív időszak *egyéni számlái* a járadék-megállapítás után egy közös *szolgáltatási számlára* kell, hogy átvezetődjenek. A megkülönböztetés, mint a fenti levezetésekéből is következik, feltétlenül szükséges is, mert elszámoláslag is lehetővé teszi a továbbélési kockázat fenti megosztását, a túlélésből adódó t_1, t_2, t_3, \dots tényezők automatikus jóváíródását. Nincs elvi jelentősége annak, hogy ezek megkülönböztetett és névre szóló egyéni számlák-e, amelyeken időről-időre megtörténik a fenti jóváírás, vagy az egyetlen — a még élő járadékosokhoz rendelt — egységes szolgáltatási számla feleslegessé teszi az egyéni jóváírások tényét. Ha viszont valaki ebben az időszakban váltana szolgáltatót — ennek lehetőségéről a törvény pillanatnyilag semmit nem tartalmaz — az elvihető-elviendő maradéktókékat mindenképpen ki kell számítani. Eszmeileg tehát a szolgáltatási számlán belül is léteznek az egyéni számlák. Az eddigiekben bemutatott levezetések nem bizonyítják teljes egzaktsággal, de logikus, hogy a szolgáltatási kockázatközösséghez bármelyik születési évfárhoz tartozó, a korhatár betöltését követően bármikor csatlakozhat, de eszmei tőke-kiegészítésre nyilván csak a nyugdíjazástól kezdve lesz jogosult.

Viszont semmi nem indokolja azt a törvényi előírást, hogy az egyéni tartalék-számlák és a szolgáltatási számlák tőkéje *eltérő portfólióként*, azaz eltérő befektetésként kezelődjön a pénztárban. Ha a pénztár két portfóliót kezelne ebben az értelemben, azok hozama szükségszerűen el fog térni egymástól. Az adott pillanatban a rosszabb befektetés tulajdonosának lenni nyilván diszkriminatív megkülönböztetés lenne a pénztár egészén belül, s ez nem állná ki az alkotmányosság és az egyenlő jogosultságok elvének próbáját. És ugyanez vonatkozik a költségelosztásra — legalábbis a szerző felfogása szerint. Semmi nem indokolja, hogy az adott célra — a nyugdíjként funkcionáló életjáradék megszerzésére — létrejött kockázatközösség éppen a cél realizálásával kapcsolatos költségeket ne egyenlően — tehát az egész tagságra —, hanem csak a járadékos időszakban levők járadékára terhelje, élesen szembeállítva ezzel a teljes pénztári életszakasz két részidőszakát.

Gondoljuk csak meg, elfogadható-e egy olyan nyugdíjrendszer, illetve az ezt teljesítő pénztári szolgáltatás, amely 10% hozam realizálása mellett csak 6% járadékemelést ad? Nyilván nem. A járadékosok az ilyen alapszabályt — amennyiben módjuk van rá — nyilván leszavazzák. A kérdés azonban nem függhet attól, hogy az adott időszakban az aktívak, vagy a járadékosok vannak-e többségben. Ezért lenne szükséges a hozam- és költségelszámolás diszkrimináció-mentességének törvényi körülírása is. Folytatva a példát: a fenti szituáció akkor sem fogadható el, ha ugyanebben az időszakban a kötelező társadalombiztosítási nyugdíj csupán 4%-kal emelkedik. A 2%-pontnyi többlet a kétféle nyugdíjjogosultság között nem kárpótol senkit a 4%-pontnyi veszteségért a pénztáron belül.

A pénztári kockázatközösség problémáinak felsorolásánál külön figyelmet érdemel a magánnyugdíj-törvény azon előírása, hogy a járadékszolgáltatást az ún. „*uniszex*” halandósági tábla alapján kell meghatározni. Sokan félreértik az előírást, s úgy képzelik, hogy a kiátlagolt halandóság kötelező alkalmazása általában is biztosítja, hogy a két nem járadékai azonosak legyenek. Ez biztosan nem így van a pénztárak közötti viszonylatban, mivel a szolgáltató pénztárak saját halandósági feltételeik alapján fognak járadékot számítani. Egy létszámában erősen elnőiesedett pénztár egységnyi tőkére jutó járadéka feltehetően lényegesen alacsonyabb lesz, mint egy olyan pénztáré, melynek kockázatközössége nagyobb arányban férfiakból áll. Persze csak akkor, ha a nemek közötti halandósági különbségek a jövőben is jelentősek lesznek. Az uniszex halandósági előírás ezért se több, se kevesebb annál a diszkriminációtilalmi szabálynál, hogy nem lehet a nemek szerinti megkülönböztetést alkalmazni, de csak az adott pénztáron belül. A nemek szerint kiátlagolt halandóság alkalmazása — ebben az erősen korlátozott értelemben — ellentmondásmentesen lesz beilleszthető a járadék-szolgáltatásba, egyetlen kivételtől eltekintve: a két életre szóló járadék választhatóságát az uniszex halandóság kényszerű alkalmazása erősen és olyan egyoldalúan fogja befolyásolni, hogy az ellátás-féleség alkalmazhatósága is kérdésessé válhat. Ezen a ponton a járadékszolgáltatás felülvizsgálatát végeredményben az élet fogja kikényszeríteni.

Az eddig kifejtettek egyre élesebben *ellentétesek a 170/1997. sz. Kor-*

mányrendelettel, amely a magánpénztárak tevékenységéhez kapcsolódó biztosításmatematikai, szolgáltatási, valamint tartalékolási előírásokról szól. Az ott kifejtett előírások szerint (4. § (7) bekezdése) a járadék indexált járadék, de „a szolgáltatást úgy kell meghatározni, hogy a pénztár által folyósított járadék *legalább* a társadalombiztosítási nyugdíjjal azonos mértékben kerüljön indexálásra”. A két részrendszert azonban ilyen módon semmiképpen sem lehet mesterségesen összekapcsolni. Nem csak azért, mert a társadalombiztosítási nyugdíj indexálása —legalábbis az utóbbi évek kedvezőtlen tapasztalata alapján— eléggé sokszor változik elveiben is, s egy olyan nyugdíjmeléssel, mint például az 1999. évi, a magánnyugdíj-rendszerben egyszerűen nem lenne mit kezdeni. Hanem azért, mert egyrészt a követelmény biztosítástechnikai értelemben teljesíthetetlen, másrészt —és ez a döntő— éppen a kötelező magánnyugdíj lényegével lenne ellentétes. A magánnyugdíjból származó járadéknak akkor kell jelentősen emelkedni, amikor jelentős többlethozam realizálódott és akkor kell stagnálnia, amikor éppen semmilyen hozam nem volt elérhető. Különben a következő években már nagy eséllyel nem lenne, vagy nem is lesz mit kifizetni.

Úgy gondolom, a 21. század első-második évtizedében a kötelező magánnyugdíj-rendszerben csak szabatosan meghatározott és a törvényben is rögzített járadék-formula alapján lehet majd életjáradékot szolgáltatni. A biztosítottak alapvető jogosultsága szenved csorbát addig, amíg a törvény a ködös homályban hagyja a ténylegesen alkalmazható járadék-megállapítási képleteket és indexálási lehetőségeket. Ezzel nem lehet megvárni az első tényleges járadéki igény megjelenését.

FORMULAS, INDEXATION AND RISK COMMUNITY IN FUNDED PRIVATE PENSION SYSTEM

The funded private pension system established in 1998 has an institutional background regulated in detail, the prospective annuities provided by the system are, however, insufficiently defined by legal rules. This study puts forward a proposal for a system with regularly increased annuities. In the proposed system yearly indexation of annuities has always to be in accordance with the actual net proceeds (expenses and reserving deducted) of accumulated assets. When considering private pension fund as a uniform risk community (including persons paying contributions and those receiving annuity as well), starting value of an annuity with indexation rate equal to percentage of net proceeds only depends on current expense rate of the fund and on expected lifetime at retiring. In this case formula for determining starting value of annuities becomes simple and is separable from forecasting economic parameters of the future.